

GEOPOLITIČKI PRISTUP REGIONALNOJ BEZBEDNOSTI

*Mihajlo KOPANJA*¹

Apstrakt: Teorijski rečeno, razumevanju regionalne bezbednosne dinamike moguće je pristupiti kroz prizmu višestrukih okvira. Pomalo paradoksalno, geopolitički pristupi se retko navode kao potencijalne mogućnosti. Isticanje paradoksalnosti leži u tome što na prvi pogled regionalna bezbednost i geopolitika predstavljaju savršen spoj. S obzirom na to da geopolitika u prvi plan ističe prostornu komponentu pri objašnjavanju međudržavnih odnosa, istraživanja koja ističu regione bi načelno išla „ruku pod ruku“ sa geopolitičkim pristupima. Polazna tačka ovog rada jeste da geopolitički pristupi kao teorijski okviri mogu doprineti sagledavanju i razumevanju regionalne bezbednosne dinamike. Otuda, u radu će biti predstavljena dva specifična geopolitička pristupa koja mogu poslužiti sagledavanju regionalne bezbednosne dinamike – geopolitički pristup Sola Bernarda Koena i koncepcija mesta (*place*). Struktura rada kreće se od opšteg ka pojedinačnom, otpočinjući od razmatranja regiona kao svojevrsnog „četvrtog nivoa analize“. Zatim, u drugoj celini, regioni će biti sagledani iz geopolitičke perspektive. Konačno, treća celina biće posvećena predavljanju navedenih pristupa.

Gljučne reči: geopolitika, regioni, regionalna bezbednost, geopolitički regioni, mesto.

UVOD

Na prvi pogled, regionalna bezbednost i geopolitika predstavljaju savršen spoj. Osnovna premisa regionalne bezbednosti, iz koje proizilazi

¹ Saradnik u nastavi, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Beograd.
E-mail: kopanja.fb@gmail.com

relevantnost njenog izučavanja, jeste da je nemoguće razdvojiti bezbednost pojedinačne države od regionalnog konteksta u kom se nalazi. Drugim rečima, ako region u kojem se određena država nalazi nije bezbedan, teško da će bezbednost određene države biti zadovoljavajućeg nivoa. Sa druge strane, centralna nit koja razdvaja geopolitiku od ostalih teorijskih pristupa izučavanju međunarodne politike jeste oslanjanje na prostornu komponentu. Razumevanje okruženja (shvaćenog u najširem mogućem smislu) u kom se država nalazi, i njihove međuzavisnosti, predstavlja osnov za deskripciju, eksplikaciju i predikciju raznolikih političkih i bezbednosnih pojava i procesa. Otuda, deluje pomalo paradoksalno što se geopolitički pristupi retko navode i koriste kao teorijski okviri za izučavanje regionalne bezbednosne dinamike. S obzirom na centralnost prostora u geopolitičkim tumačenjima međunarodne bezbednosti, istraživanja koja ističu region kao centralni analitički nivo za razumevanje pojava i procesa od interesa bi načelno išla „ruku pod ruku“ sa geopolitičkim pristupima. Međutim, i pored logičke povezanosti između izučavanja regionalne bezbednosti i geopolitike, postojeća istraživanja koja ih dovode u vezu neretko su isključivo deklarativna. Umesto da geopolitika posluži kao teorijski osnov za razumevanje regionalne bezbednosne dinamike, autori često pribegavaju naslovljavanju svojih istraživanja kovanicom „geopolitika plus određeni region sveta“, sa gotovo nepostojećom primenom geopolitike kao teorijskog uporišta, u najširem smislu.

Primarni cilj ovog rada ne predstavlja nastojanje da se objasne razlozi nevedene nedoslednosti. Iako je nesumnjivo značajno utvrditi zašto i kako je do toga došlo, prevashodno iz perspektive relevantnosti geopolitike po savremena istraživanja bezbednosti, pitanje prevazilaženja takve nedoslednosti je ipak prioritetnije. „Geopolitika je u poslednje vreme verovatno popularnija nego ikad“ (Trapara 2020, 37), međutim, takva popularnost je pre proizvod uzurpacije geopolitike od strane brojnih novinara i raznolikih analitičara koji u njoj pronalaze prijemčiv termin za (sučeljene) politike velikih sila. Kao takva, ona ne mora nužno imati mnogo zajedničkih imenitelja sa geopolitikom kao pristupom sagledavanju međudržavnih odnosa, što posledično dovodi do neadekvatnog razumevanja međunarodne stvarnosti. Prevazilaženje postojećeg stanja moguće je ostvariti predstavljanjem i ukazivanjem na primere dobre prakse, tj. onih teorijskih uopštavanja koja nam mogu biti od koristi da adekvatno opišemo, objasnimo i razumemo međunarodna i regionalna dešavanja.

Polazna pretpostavka ovog rada jeste da geopolitika, kao teorijski okvir istraživanja, može doprineti našem proučavanju regionalne bezbednosti. Svakako, niti geopolitički pristupi predstavljaju jedinu teorijsku mogućnost za proučavanje regionalne bezbednosti, niti su svi geopolitički pristupi podjednako od koristi za takve poduhvate. Pluralitet savremene geopolitičke misli pruža širok dijapazon teorijskih razmatranja, aplikabilan na istraživanja mnogobrojnih fenomena i procesa.² S obzirom na našu ograničenost na mogućnosti geopolitike da doprinese ispitivanjima regionalne bezbednosti, u radu će biti predstavljena dva specifična geopolitička pristupa koja mogu poslužiti kao teorijski fundamenti ispitivanjima regionalne bezbednosne dinamike: geopolitički pristup Sola Bernarda Koena (*Saul Bernard Cohen*) i koncepcija mesta (*place*) prevashodno prema viđenju Džona Egnjua (*John Agnew*).

U cilju prikazivanja teorijskog doprinosa geopolitike analizi regionalne bezbednosti, u radu će se otpočeti od razmatranja regiona kao svojevrsnog „četvrtog nivoa analize“ u međunarodnoj politici. Zatim, u drugom delu rada, autor će ukazati na centralnost regionalnih celina po discipline geografije i geopolitike. Konačno, treći segment rada biće posvećen predstavljajući navedenih geopolitičkih pristupa. Isticanjem i objašnjavanjem centralnih pojmova i njihovih karakteristika ostvaruje se ključni preduslov za razumevanje mogućnosti pomenutih geopolitičkih pristupa da doprinesu sagledavanju, objašnjavanju i razumevanju regionalne bezbednosti i njene dinamike.

REGIONALNI NIVO ANALIZE

Početna tačka svakog istraživanja predstavlja jasno definisanje problema koji se, samim istraživanjem, teži prevazići (Đurić 2013, 45). Međutim, prevazilaženju bilo kog problema moguće je pristupiti iz različitih uglova posmatranja. Navedena konstatacija može se protumačiti dvojako. Prvo, možemo govoriti o specifičnim faktorima koji ili svojim delovanjem dovode do problema ili predstavljaju posledicu posmatranog problema. Uzmimo za primer problem uzroka rata. Stiven van Evera (*Stephen Van Evera*) u svom istraživanju uzroka rata navodi pet različitih

² Za pregled savremene geopolitičke misli iz perspektive pluraliteta teorijskih okvira videti: Kelly 2016.

hipoteza koje mogu da objasne uzroke rata: lažni optimizam država kada je reč o ishodima, situacije kada prednost leži u rukama one strane koja prva napadne (ili izvrši mobilizaciju), periodi kada postoji značajna fluktuacija u relativnoj moći država, kada kontrola resursa omogućava državi da zaštiti postojeće ili pribavi nove resurse, kao i trenuci kada su osvajački pohodi relativno jednostavni (1999, 259–262). Navedene hipoteze predstavljaju sučeljena objašnjenja šta uzrokuje ratove, sa određenim (različitim) skupovima faktora koji dovode do pojave ratova. Samim time, navedene hipoteze predstavljaju specifične uglove posmatranja kroz koje je navedeni autor pokušao da prevaziđe problem uzroka ratova.

Sa druge strane, kada se sagledaju predstavljene hipoteze uzroka rata, primetno je postojanje određene sličnosti između pojedinih. Pomen trenutaka, perioda i situacija upućuju nas na relativno istovetan zaključak da na određeni način međunarodne okolnosti, u različitim trenucima, pružaju veće ili manje mogućnosti za izbijanje ratova. Naravno, ne odnose se sve hipoteze na međunarodne okolnosti. Lažni optimizam država da će rat proizvesti pozitivne ishode jeste upravo primer takve hipoteze. Međutim, navedena podela nas upućuje na drugo tumačenje različitih uglova posmatranja: pitanje nivoa analize. Vratimo se na primer uzroka rata. Načelno govoreći, pružanju odgovora na pitanje šta uzrokuje rat (prvo tumačenje) prethodi pitanje gde tražiti uzroke rata (drugo tumačenje). Da li je uzroke rata svrsishodnije tražiti posmatrajući međunarodni sistem? Ili je, s druge strane, bolje tragati za uzrocima rata sagledavanjem pojedinačnih država, odnosno pojedinaca koji ih predvode? Navedena pitanja predstavljaju srž problema nivoa analize u međunarodnim odnosima i međunarodnoj bezbednosti.

Štaviše, upravo je razmatranje uzroka ratova iznedrilo koncepciju, tj. problematiku nivoa analize kroz studiju Keneta Volca (*Kenneth N. Waltz*) (2001) pod nazivom „Čovek, država i rat: teorijska analiza“, prema kojoj se uzroci mogu pronaći u pojedincima, odnosno njihovoj prirodi (prvi nivo ili „slika“ (*image*)), državi, odnosno karakteristikama određene države (drugi nivo ili „slika“) ili međunarodnoj strukturi, odnosno relativnoj distribuciji moći (treći nivo ili „slika“). Pitanje nivoa analize svakako nije otpočelo sa Volcom i može se reći da figurira u naučnim razmatranjima još od Antike (Lišanin 2020, 22).³ Međutim, Volcova studija, kao i naknadna

³ Štaviše, pitanje nivoa analize deli brojne tačke sa relativno srodnim problemima u društvenim naukama poput debate agens-struktura (*agent-structure debate*), mikro-

razmatranja Davida Singera (*David J. Singer*), uvele su pitanje nivoa analize u teorijski i empirijski *mainstream* međunarodnih odnosa i studija bezbednosti (Waltz 2001; Singer 1960; Singer 1961).⁴ U svojoj osnovi, pitanje nivoa analize se, prema Volcu, odnosi na utvrđivanje „nezavisnih varijabli zarad objašnjenja državnog ponašanja kao nezavisne varijable“ (navedeno prema Temby 2015, 723). Drugim rečima, fokus na određenom nivou analize predstavlja promišljenu odluku istraživača među kojom od koje tri kategorije faktora će tragati za potencijalnim odgovorom. Otuda, utvrđivanje nivoa analize (drugog tumačenja ugla posmatranja) prethodi utvrđivanju specifičnih faktora (prvog tumačenja ugla posmatranja) kojim težimo da razrešimo postavljeni istraživački problem. Shodno tome, odabir nivoa analize nas upućuje i na određen skup teorijskih pristupa kojim ćemo proučavati istraživački problem. Važno je istaći da je navedeni tok misli prikazan u heurističke svrhe iz razloga što konkretna istraživanja ne moraju nužno pratiti navedenu trasu. Autori vični određenoj teorijskoj tradiciji neretko preskaču razmatranje nivoa analize, intuitivno se oslanjajući na određeni teorijski pristup u sprovođenu sopstvenog istraživanja.

Međutim, zašto je pitanje nivoa analize relevantno za proučavanje regionalne bezbednosti i njene dinamike? Jednostavno rečeno, ukoliko posmatramo kroz tradicionalnu prizmu nivoa analize, region ne figurira kao jedan od potencijalnih nivoa. Samim time, konkretna istraživanja regionalne bezbednosti se načelno ne mogu zasnivati na regionalnom nivou, već trebaju uzeti u obzir ili pojedince ili države ili međunarodni sistem. *Per se*, oslanjanje na jedan od tri tradicionalna nivoa analize ne mora predstavljati nesvrshodan poduhvat i oni svakako mogu biti od koristi kod određenih istraživačkih problema. Međutim, još od osamdesetih godina XX veka, autori polako počinju da uočavaju potencijalnu korist oslanjanja na regione kao uglove posmatranja raznolikih pojava i procesa, kulminirajući studijom Berija Buzana i Ole Vivera „Regioni i moć: struktura međunarodne bezbednosti“ (Cohen 1982; Buzan 1983; Buzan and Weaver 2003). U navedenoj studiji, autori predstavljaju teoriju regionalnog

makro problemom (*micro-macro problem*) i pitanjem jedinice analize (*unit-of-analysis*) uz različite stepene saglasnosti među autorima da li je reč samo o srodnim ili o varijacijama gotovo identičnog problema (Wight 2006, 102–120).

⁴ Između Volcovog i Singerovog tumačenja nivoa analize postoje određene razlike. Za razmatranje razlika između njihovih tumačenja videti u: Lišanin 2020, 23–25.

bezbednosnog kompleksa (*Regional Security Complex Theory*) koja počiva na regionalnom pristupu, tj. na regionu kao nivou analize između nivoa pojedinačnih država i međunarodnog sistema, za koji ističu da pruža „mnogo bolju empirijsku sliku i teorijski koherentnije razumevanje međunarodne bezbednosne dinamike“ (Buzan and Weaver 2003, 30).

Iako teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa kao pristup regionalnoj bezbednosti ne predstavlja fokus ovog rada, ona nam ukazuje na jednu bitnu stvar: region, kao nivo analize, može biti pogodan kako za razumevanje regionalnih bezbednosnih dinamika, tako i za razumevanje međunarodne bezbednosne dinamike pa i bezbednosti pojedinačnih država. Kao što nivoi pojedinca, države i međunarodnog sistema u određenim slučajevima mogu biti ugao posmatranja regionalne bezbednosti, tako i nivo regiona može služiti kao ugao posmatranja međunarodnog sistema ili bezbednosti država. Vraćajući se na primer uzroka rata, regionalni nivo analize bi se vodio pitanjem da li su specifičnosti određenog regiona u kojem se rat odvio predstavljali uzrok njegovog nastanka. Shodno tome, nezavisne varijable na regionalnom nivou analize nam mogu poslužiti kao osnov za proučavanje zavisnih varijabli koje se ne odnose isključivo na proučavanja regionalne bezbednosti. Međutim, ukoliko se istraživački problem može svrstati pod kategoriju proučavanja regionalne bezbednosti, zdravorazumski je istaći da oslanjanje na regionalni nivo analize predstavlja svrsishodnu odluku. Teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa predstavlja verovatno najzastupljeniji okvir kada je reč proučavanju regionalne bezbednosti, ali kao što se kroz ovaj rad nastoji ukazati, ne predstavlja i jedini.

REGION IZ GEOPOLITIČKE PERSPEKTIVE

Razumevanje regiona kao nivoa analize u međunarodnim odnosima i međunarodnoj bezbednosti predstavlja preduslov za razumevanje potencijala geopolitičkih pristupa (predstavljenih u potonjim poglavljima) po proučavanju regionalne bezbednosti. Međutim, specifičnost geopolitike jeste da je njen razvoj u velikoj meri proizvod uticaja kako političkih nauka, s jedne strane, tako i geografije, s druge strane. Štaviše, Sol Koen i definiše geopolitiku kao „geografiju međunarodnih odnosa“ (Cohen 2015). Ne želeći da ulazimo u raspravu da li geopolitika predstavlja teorijsku tradiciju u međunarodnim odnosima, poddisciplinu u okviru

poddiscipline geografije (prateći logiku Geografija®Društvena geografija®Politička geografija®Geopolitika) ili zasebnu naučnu disciplinu, evidentno je da geopolitička razmatranja sadrže zajedničke elemente sa međunarodnim odnosima i (političkom) geografijom, kao i sa stratejskim razmatranjima⁵ i naukama bezbednosti (Cahnman 1943; Starr 1991; Taylor 2003; Kilibarda 2008, 13–15; Vuković i Budimir 2014; Stepić 2016, 19–23). Samim time, geopolitički pristup regionalnoj bezbednosti u značajnoj meri počiva i na načinu na koji regioni figuriraju u geografskim razmatranjima.

Geografija, međunarodni odnosi i geopolitika

Geografiju možemo definisati kao „nauku o prostornim diferencijacijama“ (Hartshorne 1959, 12; Cohen 1975, 1). Ona se bavi „pružanjem precizne, uređene i racionalne deskripcije i interpretacije varijabilnog karaktera zemljine površine“ (Hartshorne 1959, 21). Pod time se misli da geografija izučava karakteristike prostornih celina, u smislu opisivanja i objašnjavanja njihovih specifičnosti koje ih razlikuju od drugih prostornih celina. Geografija počiva na zapažanju da raznoliki fenomeni naše realnosti nisu podjednako raspoređeni na čitavoj zemaljskoj kugli i da postoji tendencija da se određena svojstva „koncentrišu u pojedinim područjima, koje nazivamo regionima“ (Fouberg et al. 2012, 12). Shodno tome i ne čudi što region zauzima jedan od ključnih položaja u samoj disciplini, kao jedna od pet ključnih tema geografije (uz lokaciju, mesto, kretanju (*movement*) i interakcije čoveka i njegovog okruženja) (Kuby et al. 2013, 1–3; Boyle 2015, 4–6; Fouberg et al. 2012, 11–13).

Iako geopolitiku možemo odrediti kao geografiju međunarodnih odnosa, to ne podrazumeva da između samih disciplina geografije i međunarodnih odnosa ne postoji međusobna povezanost. Prema Žanu

⁵ Veze između geopolitike i stratejskih teorija su višestruke: Prema Dervantu Vitleseje (*Derwent Whittlesey*), „geopolitika je, dakle, proizvod vojne misli“ (1952, 431); činjenici da su, sve do povratka geopolitike u akademska razmatranja početkom 1980-ih, geopolitička pitanja bila korišćena pod okriljem strateških razmatranja (Heppele 1986, S23); kao i značaju vojnih nauka u geostratejskim razmatranjima. Termin geostrategija je, zapravo, koncipiran kao engleski prevod pojma *Wehr-Geopolitik* (ratna geopolitika), konceptualizovanog od strane Minhenskog kluba Karla Haushofera (Gyorgy 1943). Za šire razmatranje *Wehr-Geopolitik* videti u: Haushofer 1966a, 304–320; Dorpalen 1966, 284–285.

Gotmanu (*Jean Gottmann*), „političke podele su *raison d`etre* međunarodnih odnosa; raznolikost višestrukih delova zemljine površine su *raison d`etre* geografije. Ukoliko bi zemlja bila uniformna – dobro ispolirana, kao bilijska kugla – verovatno ne bi bilo nauke poput geografije, a međunarodni odnosi bi bili mnogo jednostavniji“ (1951, 153). Teorijska razmatranja autora poput Džona Miršajmera (*John Mearsheimer*) ili Stivena Volta (*Stephen Walt*) relativno eksplicitno naglašavaju ulogu geografskih faktora (Walt 1987; Mearsheimer 2001). Za Voltov kriterijum geografske blizine u proučavanju ravnoteže pretnje (*balance of threat*) može se reći da počiva na tzv. *Prvom zakonu geografije* Valda Toblera (*Waldo Tobler*), prema kome je „sve povezano sa svim ostalim, ali su bliže stvari povezanije nego udaljenije stvari“ (1970, 236). Međutim, razlika u pristupu geopolitike i međunarodnih odnosa opisivanju i objašnjavanju međunarodne stvarnosti jeste što se međunarodni odnosi oslanjaju na geografske faktore kao jedan od elemenata objašnjenja, dok geopolitika vidi prostorne aspekte kao fundamentalne za pružanje objašnjenja. Bilo da je reč o direktnim i neizbežnim uticajima okruženja (determinizam), pružanju mogućnosti i ograničenja (posibilizam) ili našom percepcijom određenih prostornih celina (kognitivni bihejvioralizam), geopolitika počiva na prostornoj analizi međudržavnih odnosa.⁶

Vraćajući se na centralno zapažanje geografije – da svet nije uniforman u svojim karakteristikama – ne treba se čuditi što određeni pristupi geopolitike u prvi plan ističu relevantnost ovog zapažanja. Isticanje nedostatka uniformnosti zemljine površine prisutno je u geopolitičkoj literaturi još od vremena Rudolfa Kjelena (*Kjellen* 1943, 57). Ukoliko bismo težili pojednostavljenju pristupa određenih struja geopolitike, mogli bismo ih svesti na pretpostavku pozicione supermatije. U svojoj osnovi poziciona supermatija počiva na pretpostavci da pojedini segmenti prostora sadrže veću vrednost u odnosu na druge segmente (Kelly 2016, VIII; Meinig 1956, 554). Bilo da su razlozi relevantnosti određenih prostornih celina vojno-strategijski, ekonomski, resursni, komunikacijsko-tranzitni ili drugi, posredovanje tog segmenta prostora omogućava državi čiji je deo nadmoć u odnosu na ostale države u međunarodnoj areni. Fokus klasičnih autora geopolitike nesumnjivo ukazuje na to. Međutim, time se uloga geografije redukuje na determinističko viđenje pasivnosti čovečanstva pod uticajima

⁶ Za šire razmatranje o filozofskim stavovima o odnosu čoveka i njegovog okruženja videti u: Sprout and Sprout 1965.

geografske stvarnosti. Fizička geografija je ključna i svojim uticajima je predominantna u određivanju sudbine naroda. Ovakva tvrdnja je možda najbolje iskazana kroz tvrdnju Nikolasa Spajkmena (*Nicholas Spykman*) da „ministri dođu i ministri prođu, čak i diktatori preminu, ali planinski lanci, nedotičani time, opstaju“ (1938, 29).⁷

Iako se navedeni uticaj geografije ne može apsolutno odbaciti, on se ne može apsolutno ni prihvatiti. Jednostavno rečeno, nedostatak uniformnosti zemljine površine u svojim karakteristikama se ne odnosi isključivo na fizičkogeografske karakteristike, već i na društvenogeografske. Ne treba ići dalje od Semjuela Hantingtona (2000) i njegovih zona civilizacija da bi se potkrepila ova tvrdnja. Žan Gotman vrlo elegantno ukazuje na ovu činjenicu, kao i na njen uticaj po geografiju i međunarodne odnose (a time i na geopolitiku) navodeći da „u prostoru već diferenciranom od strane prirode, {ovaj} diverzitet ljudskih misli, duha i nacija proizvodi dalje diferencijacije. Diferencijacije prostora pristupačnog čoveku čini se da je *raison d'être* kako geografije tako i međunarodnih odnosa“ (Gottmann 1951, 162). Međutim, pojedini autori su odveli odbacivanje (fizičko)geografskog determinizma u drugu krajnost – potpunog odbacivanja uticaja fizičkogeografskih činilaca po ponašanje država. Uprkos takvim tvrdnjama da je tehnološki napredak čovečanstva doveo do „poravnanja“ sveta, u kojem su ograničenja geografije ne samo moguća već i relativno jednostavna za prevazići, one su ipak preuveličane (de Blij 2009, 3–4). Planinski lanci, izlaz na more, kontrola strateški značajnih komunikacionih pravaca nesumnjivo i dalje imaju svoju ulogu. Ali, kao i u slučaju „poravnanja“ sveta, svođenje uticaja geografije na ovakvu matricu kauzalnih odnosa predstavlja površno viđenje uticaja geografije po međudržavne odnose. Geopolitika, kao prostorna analiza međudržavnih odnosa, podrazumeva sagledavanje uticaja kako fizičkogeografskih tako i društvenogeografskih aspekata prostora.

⁷ Prema Spajkmanu, geografski faktori su najbitniji zato što su najstabilniji (1938, 21). Navedeno zapažanje proizilazi iz činjenice da se, generalno govoreći, fizičkogeografske karakteristike prostora menjaju takvom brzinom da o njima načelno možemo govoriti kao nepromenjivim. Međutim, u današnjoj epohi klimatskih promena višemilenijumske geografske „istine“ počinju da se rapidno menjaju i time dovode u pitanje Spajkmenovo zapažanje. Za odličan rad na tu temu videti u: Vuković 2020.

Geografija, geopolitika i regioni

Prema razmatranjima nauke o međunarodnim odnosima, geopolitika gravitira ka jednom od tri pristupa problemu definisanja regiona – *spolja ka unutra* (Ejdus 2012, 250; Kilibarda i dr. 2014, 254). Međutim, takvo tumačenje počiva, s jedne strane, na pomalo pojednostavljenom viđenju geopolitike kao fizičkogeografskih karakteristika i uloge velikih sila, što je u prethodnom poglavlju delimično dovedeno u pitanje (Ejdus 2012, 250). Značaj regiona u geopolitici upravo proizilazi iz tendencije za koncentracijom srodnih fizičkogeografskih i društvenogeografskih pojava u određenim segmentima prostora. Ukoliko uzmemo određenu državu kao jedinicu analize i posmatramo je kroz prizmu geopolitike, mi ćemo se, u manjoj ili većoj meri, upravo osloniti na specifične regionalne karakteristike prostora u kom se posmatrana država nalazi. Samim time i geopolitika može biti svrsishodna za pristup *unutra ka spolja*. Iz navedenog razloga i proizilazi paradoks nedovoljnog (neadekvatnog?) oslanjanja na geopolitičke pristupe zarad proučavanja regionalne bezbednosti. Primera radi, sličnosti između teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa i geopolitike su i više nego evidentne i one dele brojne komplementarne ideje (Flint 2021, 5). Centralna premisa teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa jeste da „pošto većina pretnji jednostavnije putuje na kraće distance nego na duge, bezbedonosna međuzavisnost se uobičajeno grupiše na regionalno zasnovane grupacije“ (Buzan and Weaver 2003, 4). Kao što je već navedeno, s obzirom na to da počiva na geografiji, geopolitika inkorporira tezu da se srodne fizičkogeografske i društvenogeografske pojave koncentrišu u određenim segmentima prostora. Otuda je logično zaključiti da se to odnosi i na bezbednosne aspekte. Takođe, teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa deli Voltovu premisu da susedne države učestalije stupaju u bezbednosne interakcije, otuda ukazujući na jasnu vezu sa Toblerovim tzv. Prvim zakonom geografije, i samim time i sa geopolitikom.

Međutim, s obzirom na to da deli zajedničke elemente sa geografijom, geopolitika deli i poteškoće koje proizilaze iz ove discipline. Kako navodi Džon Egnju (*John Agnew*) „regionalni koncept, kakvo god mu precizno značenje davali, je uvek bio predmet kritike“ (2018, 29). Iako postoji intuitivno poznavanje raznolikih regiona sveta (u smislu Balkana, Zakavkazja, Centralne Azije i sl.), pa čak i određenje da su regionalne celine određene kako (fizičko)geografskim tako i istorijskim, kulturološkim ili

verskim karakteristikama, postavlja se pitanje njihove dovoljnosti za određenje i diferencijaciju regiona. Uzmimo, na primer, Hrvatsku i zapitajmo se kom regionu pripada. Možemo naći dovoljno „dokaza“ da Hrvatsku svrstamo i kao deo Balkana i kao deo Centralne Evrope i kao deo regiona Mediterana. Štaviše, donedavno je postojao konsenzus da je Hrvatska deo Zapadnog Balkana, što se donekle promenilo njenim ulaskom u Evropsku uniju. Dodatne poteškoće konceptualizacije regiona u geografiji proizilaze iz njegove utilizacije kao specifične skale⁸ istraživanja, ali i metoda koji geografi upotrebljavaju (Meinig 1978; Entrikin 2011). Pored toga, regione možemo posmatrati sa akcentom na jedno svojstvo, tj. jednoobrazne regione (*single-featured*) ili kompozitne, kada u obzir uzimamo više svojstava (Cohen 1975, 63).

Svrishodan način za prevazilaženje problema preciznijeg određenja određenih regiona možemo pronaći u funkcionalnom pristupu političkoj geografiji Ričarda Hartšora (*Richard Hartshore*) i centrifugalnim i centripetalnim silama kao mehanizmima koji proizvode razdor i koheziju unutar određene prostorne celine (Hartshore, 1950; Cohen 1975, 15–16). Dok centrifugalne sile proizvode razdor unutar političkog prostora, centripetalne sile proizvode koheziju. Dokle god centripetalne sile prevladavaju nad centrifugalnim, možemo govoriti o postojanju regionalne celine (u smislu regiona za potrebe proučavanja regionalne bezbednosti). Iako je Hartšorn prvobitno predstavio pomenute sile zarad objašnjavanja načina na koji se unutardržavni regioni povezuju u državu, pominjanje uticaja centrifugalnih i centripetalnih sila u geopolitičkim radovima, fokusiranim na međudržavne odnose, nisu retki (Andelman 1979/1980; Cohen 1992; Okunev 2010; Wigell and Vihma 2016). Za Hartšora, i centrifugalne i centripetalne sile su istovremeno i fizički i društvenogeografski faktori. Poput udaljenosti i topografskih barijera kao

⁸ Skalu donekle možemo razumeti kao sinonim za nivoe analize u međunarodnim odnosima. Iako relativno slična nivoima analize u međunarodnim odnosima, između njih postoje razlike. Pojednostavljeno govoreći, kao ključnu možemo istaći činjenicu da skala ne odgovara na pitanje gde treba tražiti objašnjenje istraživačkog problema, već na koliki obuhvat nas interesuju efekti određenih pojava ili procesa. Za objašnjenje skale u geografiji videti u: Howitt 2003; Dahlman 2009.

⁹ Hartšor u svom razmatranju centripetalnih sila ističe državnu ideju, naciju i središnju oblast (*core area*), međutim kao što je već istaknuto, to je prvenstveno iz razloga što on posmatra formaciju država (Hartshore 1950, 110–116).

aspekata centrifugalnih sila, istovetan (ako ne i značajniji) uticaj može predstavljati „diverzitet karaktera populacije“ određenog prostora (Hartshore 1950, 107). Sa druge strane, razmatrajući centripetalne sile, Hartšor zaključuje da je osnovno da grupe iz svih delova političkog prostora poseduju ideju „zajedništva“⁹ (1950, 110–116). Zajedništvo je stavljeno pod navodnike iz razloga što pod time podrazumevamo osećaj povezanosti bez nužnog podrazumevanja postojanja pozitivnih emocija u vezi sa zajedništvom, već služi da istakne ono što Vitlese naziva „osećajem homogenosti područja“ (Whittlesey 1951, 51). Otuda, identifikacijom centrifugalnih i centripetalnih sila na određenom nivou, i njihovim međusobnim odnosima, mi možemo utvrditi sklop određenog regiona kao preduslova za proučavanje regionalne bezbednosti.

Konačno, s obzirom na to da će u daljem radu kroz koncepciju *mesta* biti predstavljen geopolitički pristup proučavanju regionalne bezbednosti, neophodno je približiti odnos pojmova region i mesto. Naizmenična upotreba ova dva pojma nije retka i često se koriste gotovo kao sinonimi. Međutim, pominjanih pet ključnih tema geografije navode region i mesto kao zasebne teme, čime ukazuju da između njih (makar u načelu) postoje razlike. Objašnjavajući pojam regiona i regionalizma, Nikolas Entrikin (*Nicholas Entrikin*) stavlja u odnos pojmove regiona i mesta navodeći da su oba koncepta opterećena „teorijskim i meta-teorijskim teretom“ (Entrikin 2011, 347). Nekada se koriste kao sinonimi (za gotovo sinonimnu upotrebu regiona i mesta videti: Paasi 2003), nekada se regioni shvataju kao širi prostorni obuhvati, dok nekada kao „opne“ koje obuhvataju jedno ili više mesta (Entrikin 2011, 347). Čak su i određenja mesta i regiona kao tema geografije relativno srodne (upor. Kuby et al. 2013; Boyle 2015; Fouberg et al. 2012). S obzirom na to da se radom ne nastoji pružiti doprinos teorijskoj debati u geografiji oko jasnih granica između pojmova regiona i mesta, za potrebe ovog rada ćemo priznati postojanje međupovezanosti i isprepletanosti u njihovom značenju, posmatrajući pojam regiona kao „opnu“ koja obuhvata određeno mesto.

DVA GEOPOLITIČKA PRISTUPA REGIONALNOJ BEZBEDNOSTI

Kada pominjemo geopolitičke koncepte poput Hartlenda (*Heartland*), Rimlenda (*Rimland*), „uskih grla“ (*choke-point*) Alfreda Tajera Mahana

(Alfred Thayer Mahan), pa donekle čak i *Lebensraum*-a, postoji implicitna regionalna dimenzija. *Per se*, Hartlend i Rimlend se u određenoj meri mogu razumeti kao segmenti prostora koji svojim specifičnim karakteristikama omogućavaju onoj državi koja ih poseduje preimućstvo u odnosu na druge države u međunarodnoj areni (Mackinder 1904; Mackinder 1942; Mackinder 1943; Spykman 1944; Spykman 2017). Slično je i u slučaju „uskih grla“ s obzirom na to da se ovaj pojam odnosi na moreuze (poput Malake, Hormuca ili Panamskog kanala), čijim posedovanjem se omogućava kontrola ključnih pomorskih puteva (Mahan 2016). Sa druge strane, koncept *Lebensraum*-a implicitno poziva na neophodnost država da se šire, što prateći Toblerov Prvi zakon, nauštrb susednih država, utiče na regionalnu bezbednosnu dinamiku. Takva zamisao je naročito evidentna u nemačkoj Organicističkoj školi, personifikovanoj u Fridrihu Racelu, Rudolfu Kjellenu i Minhenskom klubu (Kjellen 1943; Haushofer 1966b, 40; Maull 1941; Maull 1966, 24; Ratzel 1969).¹⁰

Navedene koncepcije, iako relativno pogodne za proučavanje regionalne bezbednosti, ne predstavljaju pristupe postavljene na regionalnom nivou analize. Većina anglosaksonskih autora postavlja nivo analize na nivou međunarodne strukture, dok nemačka ili Organicistička škola svoje postavke vidi na nivou države. Relativno slična situacija je i kod radova autora kritičke geopolitike. Prateći heurističku podelu kritičke geopolitike Džerarda Toala (*Geraoid O'Tuathail*) na formalnu, praktičnu, popularnu i strukturalnu geopolitiku,¹¹ evidentno je da bi autori ove tradicije takođe pristupali regionalnoj bezbednosti kroz jedan od tri tradicionalna nivoa analize (O'Tuathail 1999; Zorko and Sršen 2020). Primera radi, Guni i Gokčan (*Aylin Guney and Fulya Gokcan*) (2010) posmatraju odnos Sjedinjenih Američkih Država prema Bliskom istoku nakon terorističkih napada 11. septembra 2001. kroz prizmu geopolitičkih imaginacija, što figurira na nivou države.

Klasična i kritička geopolitika, uprkos svojim brojnim razlikama,¹² dele izvesnu srodnost kada je reč o proučavanju regionalne bezbednosti, a to je da prevashodno ne pristupaju regionalnim pitanjima sa regionalnog nivoa.

¹⁰ Za pregled organicističke škole geopolitike videti u: Glassner and de Blij 1980, 263–264.

¹¹ Iako je Toal istakao postojanje i strukturalne geopolitike kao segmenta kritičke geopolitike, ona se mahom znatno ređe navodi kao takva u odnosu na preostale tri.

¹² Za dobar pregled razlika između klasične i kritičke geopolitike, videti u: Kelly 2006.

Uvažavajući postojeći teorijski dualizam u okviru geopolitike, možemo identifikovati specifične geopolitičke pristupe koji gravitiraju kako klasičnoj, tako i kritičkoj geopolitici. Međutim, treba istaći da, iako gravitiraju navedenim teorijskim školama geopolitike, niti možemo Sola Koena olako svrstati kao predstavnika klasične geopolitike, niti je kritička geopolitika toliko homogena da se za Egnjua može reći da je evidentan predstavnik, uprkos njegovom doprinosu uspostavljanja kritičke geopolitike kao geopolitičke tradicije (Agnew 2013; Kopanja 2020).

Geopolitički pristup Sola Bernarda Koena

Geopolitički pristup Sola Koena počiva na posmatranju međudržavnih odnosa kroz prizmu diferenciranih segmenata prostora kroz hijerarhijski, sistemski i regionalni pogled na svet (Cohen 1975, 2015). Koenov pristup je regionalan iz razloga što se pri opisivanju i objašnjavanju međudržavnih odnosa oslanja na diferencirane prostorne segmente (Kopanja 2020, 66). Pristup je i sistemski iz razloga što posmatra prostorne segmente kao međusobno povezane u svetski geopolitički sistem. Navedeni sistem ne predstavlja statičnu kategoriju, već kontinuirano promenjivu i dinamičnu, oblikovanu procesom ostvarivanja ekvilibrijuma (i disekvilibrijuma), određenog kao „kvalitet dinamičkog balansa između suprotstavljenih uticaja i sila u otvorenom sistemu“ (Cohen 2015, 61).

Struktura svetskog geopolitičkog sistema je podeljena na tri strukturalna nivoa sačinjenih od specifičnih geopolitičkih svojstava (*geopolitical features*) i geopolitičkih obrazaca (*geopolitical patterns*): geostrateška prostranstva (*geostrategic realms*), geopolitičke regione (*geopolitical regions*) i nacionalne države (Cohen 2015, 37). Nacionalne države su diferencirane prema jedanaest kriterijuma nacionalne moći na pet nivoa koje determinišu njihovu ulogu u odnosima među državama: velike sile – sa globalnim dometom, regionalne sile – sa prvenstvenim dometom u sopstvenom regionu, ali donekle i drugim regionima sveta, države trećeg nivoa koje u određenoj meri mogu uticati na dešavanja u sopstvenom regionu, države četvrtog nivoa koje mogu uticati isključivo na sopstvene susede; i države petog nivoa koje imaju marginalan uticaj na događaje van svojih granica (Cohen 1982, 230; Cohen 2015, 51–53). Van navedene hijerarhijske strukture Koen identifikuje više geopolitičkih regiona koje, zbog njihovih specifičnih karakteristika, deli na konfliktne

pojaseve (*shatterbelts*), zone pritiska (*compression zones*), zone konvergencije (*convergence zones*) i povezujuće regione (*gateway regions*).

Umnogome, Koen deli viđenje odnosa geografije, međunarodnih odnosa i geopolitike koji je iskazan u prethodnom delu, što i ne čudi s obzirom na to da su na razvoj njegove misli uticali radovi Ričarda Haršora, Dervanta Vitleseja i Žana Gotmana (Kopanja 2020, 64–65). Kroz navedeni, sažeti prikaz osnovnih elemenata Koenovog geopolitičkog pristupa, postaje evidentna pojmovna kompleksnost ovog pristupa.¹³ Navedeno stanje ne bi trebalo da čudi budući da je Sol Koen kontinuirano nadgrađivao svoj pristup skoro šest decenija (Kopanja 2020, 68–73). S obzirom na to da je osmišljen kao holistički, u smislu da je primenljiv na proučavanje raznolikih pojava i procesa, umesto da svaki pojam bude predstavljen uopšteno, svrsishodniji način jeste njihovo objašnjenje kroz način na koji bi se primenio na proučavanje regionalne bezbednosti.

Početu tačku svakako predstavlja utvrđivanje istraživačkog problema, odnosno identifikacija regionalnog kao i vremenskog okvira, u kom istraživač sagledava u cilju proučavanja regionalnih bezbednosnih procesa. Po utvrđivanju posmatranog regiona i vremenskog okvira posmatranja, problem se smešta u konkretnu strukturu svetskog geopolitičkog sistema perioda o kojem je reč. Iako Koen vidi svet kao kontinuirano dinamičan, time, odbacujući bilo kakvu konotaciju postojanja poretka, pregled njegovih radova ipak upućuje na relativno stabilnu strukturu svetskog geopolitičkog sistema, naročito u Hladnoratovskom periodu (Kopanja 2020, 91). Pod navedenim misli se na konkretnu organizaciju sveta na geostrateška prostranstva, definisana kao „delovi sveta dovoljno veliki da poseduju karakteristike i funkcije koje su uticajne na globalnom nivou i koji služe strateškim potrebama velikih sila, država i regiona koje sačinjavaju“ (Cohen 2015, 41), i geopolitičke regione određene kroz „povezanost geografskim graničenjem i političkim, kulturološkim i vojnim interakcijama, i u mnogim slučajevima istorijskom migracijom i mešanjem ljudi i zajedničkim istorijama nacionalnog postanka“ (Cohen 2015, 44). Ovo omogućava istraživaču oslanjanje na već utvrđenu hijerarhijsku strukturu svetskog geopolitičkog sistema, kao šireg konteksta za sopstveno istraživanje. Problem leži u periodima pre i nakon Hladnog rata, odnosno nakon

¹³ Za detaljan pregled geopolitičke misli Sola Bernarda Koena videti u: Stepić 2016, 329–356; Kopanja 2020.

Koenovog poslednjeg rada iz 2015. godine, budući da su retki pokušaji predstavljanja strukture svetskog geopolitičkog sistema, u smislu organizacije na geostrateška prostranstva i geopolitičke regione različitih karakteristika, između 1945. i 2015. godine (Parker 1998; za delimičan izuzetak videti u: Kopanja and Stekić, 2020).

Međutim, važno je naglasiti da se istraživački problemi od interesa za proučavanje regionalne bezbednosti retko odnose na one geopolitičke regione koji se jasno mogu odrediti kao deo jednog od tri geostrateška prostranstva. To su uglavnom geopolitički regioni koji, prema Koenu, poseduju veći stepen „zrelosti“ (*maturity*) koji je predstavljen stepenom kako kohezije unutar jednog geopolitičkog regiona tako i kohezije između geopolitičkog regiona i geostrateškog prostranstva koje čini (2015, 37).¹⁴ Iz perspektive regionalne bezbednosti, tri karakteristične varijacije geopolitičkog regiona su naročito značajne: konfliktni pojasevi, zone pritiska i zone konvergencije.¹⁵ Otuda, oslanjanje na postojeću strukturu svetskog geopolitičkog sistema pre ide u korist potvrđivanja takvog statusa posmatranog regiona, pre svega time što omogućava istraživaču da utvrdi položaj posmatranog regiona kao rasedne linije (*fault line*) između dva, ili više, geostrateških prostranstava, kao i ključne velike i regionalne sile u posmatranom periodu koje kao vanregionalni akteri mogu uticati na regionalnu bezbednosnu dinamiku.

Konfliktni pojasevi, zone pritiska i zone konvergencije predstavljaju specifične geopolitičke regione koji se nalaze van hijerarhijske strukture svetskog geopolitičkog sistema, i koji iskazuju od mogućnosti za postojanje i nastanak sukoba (zone konvergencije) do snažne unutrašnje fragmentacije i sukoba (konfliktni pojasevi). Konfliktni pojasevi predstavljaju „strateški orijentisan region koji je istovremeno duboko podeljen unutar ali i uhvaćen u kompeticiji između velikih sila geostrateških prostranstava“ (Cohen 2015, 48), poput Jugoistočne Azije pre i nakon rata u Vijetnamu, Bliskog istoka ili Subsaharske Afrike tokom osamdesetih godina. Zone pritiska predstavljaju relativno srodne regione konfliktnim pojasevima, sa ključnom razlikom što su u njihove unutrašnje sukobe uključene regionalne a ne velike sile. Sa druge strane, zone konvergencije

¹⁴ Za detaljniji prikaz „zrelosti“ regiona videti u: Cohen 1982.

¹⁵ Povezujući regioni mahom služe kao mesto komunikacije i susreta između dva ili više geostrateških prostranstava, odnosno njihovih geopolitičkih regiona, pa su kao takvi od manjeg interesa za proučavanje regionalne bezbednosti.

predstavljaju „regione uhvaćene između dva prostranstva i čiji konačan status tek treba biti određen“ (Cohen 2015, 37).

Na osnovu navedenog, ukoliko istraživački problem podrazumeva utvrđivanje bezbednosti određene države u regionalnom kontekstu, istraživač će posmatrati varijaciju regiona u kojem se država nalazi. Ukoliko se država nalazi u konfliktnom pojasu ili zoni pritiska, njena bezbednost biće ugroženija nego da je locirana u drugom regionu sveta. Sa druge strane, ukoliko je država locirana u jednom od dva navedena regiona, veće su šanse da se vanregionalni akter aktivnije uključi u lokalne sukobe s obzirom na stratešku relevantnost navedenih regiona. Štaviše, istraživač može ići i u jednom od dva pravca koja se manje oslanjaju na postojeća istraživanja. Prvo, istraživač može pristupiti svojevrsnoj prover i reviziji postojećih razmatranja o karakteristikama određenog regiona u konkretnom vremenskom okviru, time što će u svetlu novih dokaza pokazati da se region treba klasifikovati drukčije (i samim time pružiti alternativno objašnjenje načina na koji su regionalne karakteristike uticale na bezbednosne procese). Ili drugo, istraživač može pristupiti ispitivanju kako i zašto je određeni region poprimio sebi karakteristična svojstva u konkretnom vremenskom periodu, kao preduslov za razumevanje postojeće ili aktulene regionalne bezbednosne dinamike.

Da bi ostvario navedeno, istraživač pristupa posmatranju geopolitičkih svojstava i obrazaca određenog regiona u svetlu novih dokaza, odnosno njihovu evoluciju. Geopolitička svojstva i obrasci predstavljaju osnov formulacije svih hijerarhijskih nivoa. Svakako da bi bilo poželjno da istraživač pri svakom radu potvrdi zapažanja drugih autora pre oslanjanja na njihove zaključke. Međutim, time bi svako istraživanje postalo opterećeno zahtevnim pretprocesom s obzirom na kompleksnost svetskog geopolitičkog sistema. U slučaju kada istraživač teži prover i reviziji, odnosno posmatranju evolucije specifičnih svojstava i obrazaca određenog regiona, onda je takav istraživački proces centralan za rad. Geopolitički obrasci predstavljaju „oblik, veličinu, i fizičko/društvene geografske karakteristike (...) kao i mreže koje ih spajaju i razlikuju jedne geopolitičke jedinice od drugih“ (Cohen 2015, 37). Geopolitička svojstva predstavljaju „političko-geografski čvorovi, područja i granice koji doprinose jedinstvenosti jedinice i utiču na njenu koheziju“ (Cohen 2015, 37). Među geopolitička svojstva Koen ubraja historijska ili nuklearna jezgra, glavne gradove i političke centre, ekumene, efektivnu regionalnu (nacionalnu) teritoriju, prazna područja, granice, i nekonfomišuće sektore (Cohen 2015,

39–40). Tome treba pridodati i uticaj centrifugalnih i centripetalnih sila koje oblikuju sve geopolitičke strukture (Cohen 2015, 38).

Drugim rečima, istraživač pristupa utvrđivanju geopolitičkih svojstava određenog regiona i načinu na koji oni formiraju karakterističan geopolitički obrazac određenog regiona pod dejstvom centrifugalnih i centripetalnih sila. Prvi korak podrazumeva utvrđivanje navedenih geopolitičkih svojstava određene regionalne celine. Po utvrđivanju njihovih specifičnih karakteristika izranja konkretan geopolitički obrazac određenog regiona u smislu načina na koji su navedeni elementi međusobno povezani i kakve su fizičko/društveno geografske karakteristike regionalnog područja. Navedeni proces „izranjanja“ je pod dejstvom centrifugalnih i centripetalnih sila jer one oblikuju navedeni proces. Samim time, istraživački proces obuhvata sagledavanje fizičkogeografskih i društvenogeografskih karakteristika određenog regiona, njihovog uticaja na oblikovanje geopolitičkih obrazaca, kao i međusobne interakcije svojstava i obrazaca pod dejstvom centrifugalnih i centripetalnih sila koje stvaraju geopolitički region sa specifičnim karakteristikama. Može se reći da je nešto drukčiji slučaj u posmatranju evolucije određenog regiona. S obzirom na vezu između geopolitičkih svojstava i obrazaca, kao i centrifugalnih i centripetalnih sila, nije moguće uzeti određen skup geopolitičkih svojstava kao datost i osnovu za dalju analizu. Geopolitička svojstva ne predstavljaju fiksnu kategoriju i podložni su promenama. Otuda, za razliku od prethodnog, istraživački problemi ove vrste predstavljaju iterativan proces, gde se u definisanom vremenskom periodu postupak ponavlja i nadograđuje kroz prizmu dešavanja koja su se odigrala u okviru određenog regiona i koja su dovela do posmatrane regionalne bezbednosne dinamike. Ključni aspekt predstavlja utvrđivanje početne tačke u istoriji, koji može varirati od regiona do regiona i od istraživačkog problema.

Koncepcija mesta kao teorijsko uporište

Kao što je u ranijem tekstu već već naznačeno, koncept mesta predstavlja jednu od ključnih tema geografije, čijem boljem razumevanju su doprineli radovi autora poput Ji-Fu Tuana (*Yi-Fu Tuan*) (2001), Edvarda Sodže (*Edward Soja*) (1971) kao i Džona Egnjua (2015).¹⁶ I pored toga, u političkoj geografiji

¹⁶ Za dobar pregled na srpskom jeziku, videti u: Ristić i dr. 2016.

još uvek nema konsenzusa po pitanju pojmovnog određenja mesta, tako da i pored naizgled očite jednostavnosti, iza ovog pojma postoje brojne teškoće pri njegovom određenju. Štaviše, ne samo što nema konsenzusa, gotovo da nema ni pokušaja među autorima udžbenika iz geografije da se precizna definicija ponudi (Staheli 2003, 158). Najsistematičniju analizu postojećih konceptualizacija mesta u političkoj geografiji pružila je Lin Staheli (*Lin Staheli*), navodeći pet alternativnih konceptualizacija: mesto kao fizička lokacija, mesto kao kulturološka i/ili društvena lokacija, mesto kao kontekst, mesto kao konstruisano kroz vreme, i mesto kao proces (2003, 159–163). Međutim, njena tipologija više podrazumeva razlike u akcentu na određene aspekte pojma nego potpuno suprotstavljena viđenja. Mesto kao konstruisano kroz vreme, ne samo da implicira, nego se u nekim segmentima i eksplicitno naslanja na ideju istorijskog kontinuiteta u društveno-kulturološkim procesima. Istovremeno, mesto kao konstruisano kroz vreme implicira i mesto kao kontekst (Staheli 2003, 162). Mesto kao proces implicira od svakog tipa po deo. Time se rad Lin Staheli pre može razumeti kao identifikacija ključnih segmenata pojma mesta s obzirom na njihovo međusobno naslanjanje.

Pogodno određenje koncepcije mesta u (političkoj) geografiji pruža Alen Pred (*Allan Pred*) navodeći da predstavlja „istorijski zavisani proces koji stavlja akcenat na institucionalne i individualne prakse, kao i strukturalne karakteristike u kojima su te prakse isprepletane“ (1984, 260). Mesta su mreže odnosa izgrađena na osnovu istorijskih procesa društvenih interakcija i praksi, u prostorno omeđenom kontekstu, koji utiču na interakcije i prakse koje se trenutno odvijaju i koje će se odvijati. Otuda, svako mesto predstavlja *sui generis* slučaj, iz razloga što ne postoje dva mesta sa istovetnim geografskim karakteristikama, akterima i istorijama.

U studiji pod nazivom „Mesto i politika“, Džon Egnju identifikuje tri aspekta mesta: lokaciju, lokal (*locale*) i osećaj prostora (*sense of place*) (2015, 5–6). Lokacija podrazumeva položaj mesta u odnosu na druga mesta na zemaljskoj kugli, odnosno funkciju i ulogu određenog mesta (Flint 2017, 25). Iako predstavlja odvojenu celinu, svako mesto je međupovezano sa drugim mestima. Međutim, navedenu međupovezanost ne treba tumačiti kroz centripetalne sile, budući da one deluju unutar regiona, već bliže međupovezanosti shvaćene u neoliberalnim pristupima međunarodnim odnosima (Keohane 2005; Keohane and Nye 2012). Drugi aspekt predstavlja lokal, odnosno „institucije koje organizuju aktivnost, politiku i identitet u mestu“ (Flint 2017, 25). Flint navodi pogodan primer različite

uloge oružanih snaga u kontekstu Arapske politike i Zapadnih demokratija (2017, 25). Države, društvene i religijske organizacije, korporacije, kao i međunarodne organizacije zajednički čine lokal određenog mesta.

Konačno, poslednji aspekt osećaja mesta je verovatno i najznačajniji za razumevanje mesta. Kao proizvod centripetalnih sila, osećaj mesta proizilazi iz percepcije određene prostorne celine kao „specifične zajednice, pejzaža i moralnog poretka“ (Agnew 2011, 327).¹⁷ Kao što je već rečeno, iako osećaj mesta budi zamisao pozitivnih „emocija“ među onima koji čine određeno mesto to ne mora biti slučaj (Tuan 2013). Ne treba ići dalje od Balkana da bi se prepoznalo kako osećaj da smo svi „Balkanci“ ne predstavlja nužno pozitivan impuls za regionalnu saradnju. Sva tri aspekta – lokacija, lokal i osećaj mesta – predstavljaju proizvode istorijskih interakcija među društvenim grupama i nacijama koje ga sačinjavaju. Društvene, kulturološke, političke i druge prakse i interakcije među pripadnicima određenog mesta, koje su se decenijama i vekovima odigravale, kreiraju kontekst koji kompletira specifično značenje aktuelnih i budućih društvenih, i samim time i bezbednosnih interakcija. Ovako koncipirano, mesto se može razumeti kao spoj sloja društvenog prostora nad fizičkim prostorom (Schatzki 1991), koje proizvodi uticaje na društvene i političke entitete u okvirima posmatrane prostorne celine, predstavljajući „i proizvod i medijatora politike“ (Flint 2005, 6).

Važno je naglasiti da je predstavljena koncepcija mesta delo političkih geografa, odnosno da je namenjeno istraživačkim problemima geografije. Shodno tome, za potrebe geopolitičke analize, pojam mesta se ne može jednostavno preuzeti iz geografije i direktno primeniti. Otuda, mesto kao geografski koncept se ne može apsolutno izjednačiti sa mestom kao geopolitičkim konceptom, iz razloga što pojam kao analitički alat mora biti u skladu sa istraživačkom praksom određene discipline. Istovremeno, zbog prethodno pomenutih odnosa geografije i geopolitike, koncepcija mesta ne može ni u značajnoj meri odudarati od upotrebe pojma u geografiji. Pojam mesta mora biti prevashodno prilagođen državocentričnoj analizi svojstvenoj geopolitici, kao i sveobuhvatnom državocentričnom poretku.¹⁸ Geopolitička koncepcija mesta sa svojim akcentom na državama, posmatra kontinuitet interakcija država i njihovih društava kao proces dugog trajanja

¹⁷ Za detaljnije objašnjenje videti u: Agnew 2015.

¹⁸ Za slično viđenje pogledati u: Starr 2013, 57–58.

(*longue duree*) gde se u okvirima određenog geografskog prostora odnosi prepliću i nadograđuju. Događaji, odnosno interakcije koje su se odigrale pre više vekova, mogu imati svoju ulogu u događajima koji se odvijaju trenutno.

Na osnovu navedenog, proučavanje regionalne bezbednosti kroz koncepciju mesta može produbiti naše razumevanje regionalnih bezbednosnih dinamika. Koncepcija mesta nam otvara više mogućnosti za proučavanje regionalne bezbednosti: da objasnimo razvoj i stanje regionalnog konteksta omogućavajući kompletiranje značenja određenih fenomena i procesa u regionalnoj bezbednosnoj dinamici, specifičan kontekst kao *facilitating* uslov za regionalne bezbednosne pojave i procese, kao objašnjenja delovanja vanregionalnih aktera u regionalnoj bezbednosnoj dinamici. Za svaku od navedenih mogućnosti postavlja se zahtev dubinskog sagledavanja istorije odnosa unutar određenog mesta, odnosa jednog mesta sa drugim, institucijama koje istorijski figuriraju u okvirima jednog mesta, pozitivne ili negativne konotacije koje osećaj mesta ima u konkretnom slučaju, kao i mapiranje ključnih događaja i interakcija koji su oblikovali trenutno stanje regiona i time uticali na regionalnu bezbednosnu dinamiku koju istraživač posmatra. Otuda, kvalitativni istraživački metodi su od posebnog značaja za istraživanje, budući da se teži utvrđivanju i razumevanju značenja koje određeno mesto prenosi na bezbednosne pojave i procese (Đurić 2013, 24–25). Naročito je reč o studiji slučaja generalno, historicističkim metodama, praćenju procesa i analizi diskursa, poželjno u kombinaciji.

Evidentno je da regionalni kontekst ima značajnu ulogu u razumevanju regionalne bezbednosne dinamike. Međutim, kako tačno regionalni kontekst utiče na regionalnu bezbednosnu dinamiku je neretko ostavljeno nedorečeno ili nepotpuno teorijski razrađeno. Štaviše, sama konceptualizacija konteksta je mahom označena kao gotovo nemoguća, sa različitim značenjima u alternativnim paradigmatama istraživanja (Goodwin and Duranti 1992, 3). Kroz mesto, kontekst dobija svoj konceptualni okvir što nam omogućava potpunije i kompletnije razumevanje regionalnih bezbednosnih pojava i procesa. Ukoliko regionalni kontekst posmatramo kroz koncepciju mesta sagledavamo istorijat konflikata i animoziteta među državama koji ga sačinjavaju da bismo istovremeno objasnili kako je došlo do određene regionalne bezbednosne dinamike, kako i zašto konkretne bezbednosne pojave i procesi figuriraju u odnosima određenog regiona, ali i kako prethodni konflikti oblikuju dinamiku aktuelnih.

U ovom smislu reč je pre o deskripciji određenog mesta iz perspektive regionalne bezbednosti i kompletiranju opisa određenih bezbednosnih procesa, nego o objašnjavanju načina na koji je određeno mesto uticalo na konkretan bezbednosni proces u regionalnim okvirima. S obzirom na to da je mesto ne samo proizvod već i medijator, specifične karakteristike mesta mogu određenoj bezbednosnoj pojavi ili procesu da uvećaju ili umanje vrednost, u odnosu na očekivane nivoe prema generalnim teorijskim zapažanjima. Otuda, razumevanje mesta nam omogućava da objasnimo zašto je određena regionalna bezbednosna dinamika ili konkretan proces bio posebno izražen u određenoj prostornoj celini. Takođe, na osnovu karakteristika određenog mesta može se pristupiti posmatranju uloge vanregionalnih aktera u regionalnim bezbednosnim dinamikama, s obzirom na, s jedne strane, povezanost mesta dok, s druge strane, načina na koji oni „igraju na kartu“ regionalnih animoziteta zarad ostvarivanja sopstvenih interesa.

ZAKLJUČAK

Relevantnost proučavanja regionalne bezbednosti biva sve potvrđenija aktuelnim dešavanjima. Brojne bezbednosne pretnje, koje prevazilaze tradicionalni fokus na vojna pitanja, ne samo da imaju svoju regionalnu dimenziju već i zahtevaju regionalan ugao posmatranja ukoliko ih želimo adekvatno proučavati. Iako regionalni ugao posmatranja dugo nije predstavljao *mainstream* kada je reč o izučavanju međunarodne bezbednosti, savremeni autori sve više pridaju značaj upravo ovom nivou analize, kao svrsishodnom načinu za razumevanje kako bezbednosti pojedinačnih država tako i regionalne i međunarodne bezbednosne dinamike. Sledstveno tome, u postojećoj literaturi se mogu pronaći raznoliki teorijski pristupi koji nam nude adekvatne okvire za razumevanje regionalne bezbednosne dinamike. Teza ovog rada, da se određeni geopolitički pristupi mogu svrstati u skup adekvatnih okvira, argumentovana je prikazivanjem dva specifična geopolitička pristupa koja mogu poslužiti istraživačima kao relevantno sredstvo za proučavanje regionalne bezbednosti.

Međutim, s obzirom na prirodu geopolitike koja uključuje kako geografske tako i politikološke aspekte, važno je naglasiti da postoje razlike u načinu na koji se regioni promišljaju kroz geopolitičke okvire i okvire međunarodnih odnosa. Iako međupovezanost postoji i između geografije i međunarodnih odnosa, oslanjanje na geografska razmatranja je znatno

izraženije u slučaju geopolitike. Budući da geopolitika predstavlja svojevrsnu prostornu analizu međunarodne politike, dublje razumevanje prostora i njegovih diferenciranih segmenata je neophodno da bi se adekvatno sagledali međudržavni odnosi. Iz tog razloga, regioni se moraju sagledavati ne samo kao dati (u smislu zajedničkih političkih, društvenih, kulturoloških, religijskih i drugih karakteristika), već kroz generalne faktore koji ih oblikuju. Oba predstavljena geopolitička pristupa počivaju na takvom viđenju regiona, i u većoj ili manjoj meri podrazumevaju navedena razmatranja pri proučavanju pojava i procesa od interesa.

Geopolitički pristup Sola Koena, svojim holističkim, sistemskim i regionalnim pogledom na svet pruža ne samo korisno sredstvo za razumevanje karakteristika regiona koji utiču na njihovu bezbednosnu dinamiku, već i ukazuje na međupovezanost i međusobne uticaje između različitih regiona sveta. Sa druge strane, koncepcija mesta nam omogućava da proučimo i objasnimo načine na koji su značenja određenih događaja kompletirana i kako istovetni fenomeni na različitim mestima mogu dovesti do različitih regionalnih bezbednosnih dinamika. Dok nam Koenov pristup pruža pogodno objašnjenje kako pozicija država u određenim regionima sveta utiče na njenu bezbednost, kako je delovanjem vanregionalnih aktera ili specifičnim geopolitičkim svojstvima i obrascima došlo do određene regionalne bezbednosne dinamike, koncepcija mesta nam omogućava da razumemo i objasnimo region kao kontekst u kojem se bezbednosne pojave i procesi odvijaju. Čitaocu je do sada verovatno postalo evidentno u kojoj meri su predstavljeni pristupi i sami međusobno povezani po pitanju određenih razmatranja, do tačke da ih možemo posmatrati kao komplementarne. Međutim, treba biti oprezan s obzirom na to da svaki predstavljeni pristup inkorporira određene ontološke i epistemološke pretpostavke koje nisu nužno kompatibilne među sobom. Po određenim istraživačkim pitanjima, oba pristupa mogu podjednako biti primenjiva, dok u drugim slučajevima jedan ili drugi mogu biti primereniji. Na samom istraživaču ostaje da prepozna potencijalnu korist navedenih pristupa po sopstvena proučavanja regionalne bezbednosti.

BIBLIOGRAFIJA

- Agnew, John. 2011. "Space and Place". In: *The SAGE Handbook of Geographical Knowledge*, edited by John Agnew and David Livingstone, 344–356. Los Angeles and London: SAGE.
- Agnew, John. 2013. "The Origins of Critical Geopolitics". In: *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*, edited by Klaus Dodds, Merje Kuus and Joanne Sharp, 19–32. Surrey: Ashgate.
- Agnew, John. 2015. *Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society*. London and New York: Routledge.
- Agnew, John. 2018. "Evolution of the regional concept". In: *Handbook on the Geographies of Regions and Territories*, edited by Anssi Paasi, John Harrison and Martin Jones, 23–33. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Andelman, David A. 1979/1980. "China`s Balkan Strategy". *International Security* 4 (3): 60–79.
- Boyle, Mark. 2015. *Human Geography: A Concise Introduction*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Buzan, Barry and Ole Waever. 2003. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, Barry. 1983. *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf Books LTD.
- Cahnman, Werner J. 1943. "Concepts of Geopolitics". *American Sociological Review* 8 (1): 55–59.
- Cohen, Saul B. 1975. *Geography and Politics in a World Divided*. 2nd edition. New York: Oxford University Press.
- Cohen, Saul B. 1982. "A new map of global geopolitical equilibrium: a developmental approach". *Political Geography Quarterly* 1 (3): 223–241.
- Cohen, Saul B. 1992. "Middle East Geopolitical Transformation: The Disappearance of a Shatterbelt". *Journal of Geography* 91 (1): 2–10.
- Cohen, Saul B. 2015. *Geopolitics: The Geography of International Relations*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Dahlman, Carl. 2009. "Scale". In: *Key Concepts in Political Geography*, edited by Carolyn Gallaher, Carl Dahlman, Mary Gilmartin, Alison Mountz and Peter Shirlow, 189–197. Los Angeles and London: SAGE.

- de Blij, Harm. 2009. *The Power of Place: Geography, Destiny and Globalization's Rough Landscape*. Oxford: Oxford University Press.
- Dorpalen, Andreas. 1966. *The World of General Haushofer: Geopolitics in Action*. Port Washington: Kennikat Press, Inc.
- Đurić, Slađana. 2013. *Istraživanje bezbednosti: kvalitativni pristup*. Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Ejdus, Filip. 2012. *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*. Beograd: JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Entrikin, Nickolas J. 2011. "Region and Regionalism". In: *The SAGE Handbook of Geographical Knowledge*, edited by John Agnew and David Livingstone, 344–356. Los Angeles and London: SAGE.
- Flint, Colin. 2005. "Introduction: Geography of War and Peace". In: *The Geography of War and Peace: From Death Camps to Diplomats*, edited by Colin Flint, 3–18. Oxford: Oxford University Press.
- Flint, Colin. 2017. *Introduction to Geopolitics*. 3rd Edition. New York and London: Routledge.
- Flint, Colin. 2021. "Putting the 'geo' into geopolitics: a heuristic framework and the example of Australian foreign policy". *GeoJournal*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10708-021-10387-5>
- Fouberg, Erin H., Alexander B. Murphy and Harm de Blij. 2012. *Human Geography: People, Place and Culture*. 10th edition. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Glassner, Martin Ira and Harm de Blij. 1980. *Systematic Political Geography*. 3rd edition. New York: John Wiley & Sons.
- Goodwin, Charles and Alessandro Duranti. 1992. "Rethinking Context: an introduction". In: *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*, edited by Charles Goodwin and Alessandro Duranti, 1–42. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gottmann, Jean. 1951. "Geography and International Relations". *World Politics* 3 (2): 153–173.
- Guney, Alyin and Fulya Gokcan. 2010. "The 'Greater Middle East' as a 'Modern' Geopolitical Imagination in American Foreign Policy". *Geopolitics* 15(1): 22–38.
- Gyorgy, Andrew. 1943. "The Geopolitics of War: Total War and Geostrategy". *The Journal of Politics* 5 (4): 347–362.

- Huntington, Samuel. 2000. *Sukob Civilizacija*. Podgorica i Banjaluka: CID i Romanov.
- Hartshorne, Richard. 1950. "The Functional Approach in Political Geography". *Annals of the Association of American Geographers* 40 (2): 95-130.
- Hartshorne, Richard. 1959. *Perspective on the Nature of Geography*. Chicago: Rand McNally & Company.
- Haushofer, Karl. 1966a. "War Geopolitik". In: *The World of General Haushofer: Geopolitics in Action*, edited by Andreas Dorpalen, 304-320. Port Washington: Kennikat Press, Inc.
- Haushofer, Karl. 1966b. "How Germany Can Regain Her Living Space". In *The World of General Haushofer: Geopolitics in Action*, edited by Andreas Dorpalen, 38-44. Port Washington: Kennikat Press, Inc.
- Hepple, Leslie W. 1986. "The revival of geopolitics". *Political Geography Quarterly* 5 (4): S21-S36.
- Howitt, Richard. 2003. "Scale". In: *A Companion to Political Geography*, edited by John Agnew, Katharyne Mitchell and Geraoid O' Tuathail, 138-157. Oxford: Blackwell Publishing.
- Kelly, Phil. 2006. "A Critique of Critical Geopolitics". *Geopolitics* 11 (1): 24-53.
- Kelly, Phil. 2016. *Classical Geopolitics: a New Analytical Model*. Stanford: Stanford University Press.
- Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye. 2012. *Power and Interdependence*. 4th Edition. Boston: Longman.
- Keohane, Robert. O. 2005. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Kilibarda, Zoran, Miroslav Mladenović i Vladimir Ajzenhamer. 2014. *Geopolitičke perspektive savremenog sveta*. Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Kilibarda, Zoran. 2008. *Osnovi geopolitike*. Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Kjellen, Rudolf. 1943. *Država kao oblik života*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Kopanja, Mihajlo and Nenad Stekić. 2020. "The World 'Shattering': Patterns of Restructuring of the World Geopolitical System". In: *Security Challenges and the Place of the Balkans and Serbia in a Changing World*, edited by Ana Jović-Lazić and Alexis Troude, 55-72. Belgrade: Institute of International Politics and Economics and Faculty of Security Studies.

- Kopanja, Mihajlo. 2020. „Geopolitička misao Sola Bernarda Koena: između prevaziđenosti i nedovoljne iskorišćenosti“. *Međunarodni problemi* LXXII (1): 61–100.
- Kuby, Michael, John Harner and Patricia Gober. 2013. *Human Geography in Action*. 6th edition. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Lišanin, Mladen. 2020. „Dobro došao u mašinu: pojedinac kao objekat međunarodnih odnosa“. U: *Čovek, prostor, tehnologija, ideje: međunarodna bezbednost u trećoj dekadi 21. veka*, priredili Vladimir Ajzenhamer i Nebojša Vuković, 19–33. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Mackinder, J. Halford. 1904. “The Geographical Pivot of History”. *The Geographical Journal* 23 (4): 421–437.
- Mackinder, J. Halford. 1942. *Democratic Ideals and Reality*. Washington: National Defense University Press.
- Mackinder, J. Halford. 1943. “The Round World and the Winning of Peace”. *Foreign Affairs* 21 (4): 595–605.
- Mahan, T. Alfred. 2016. *Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783*. Wrocław: CreateSpace Independent Publishing.
- Mauil, Otto. 1941. *Što je geopolitika?*. Zagreb: Naklada.
- Mauil, Otto. 1966. “Geopolitik and Political Geography”. In: *The World of General Haushofer: Geopolitics in Action*, edited by Andreas Dorpalen, 24–25. Port Washington: Kennikat Press, Inc.
- Mearsheimer, John. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Meinig, Donald W. 1956. “Heartland and Rimland in Eurasian History”. *The Western Political Quarterly* 9 (3): 553–569.
- Meinig, Donald W. 1978. “The Continuous Shaping of America: A Prospectus for Geographers and Historians”. *The American Historical Review* 83 (5): 1186–1205.
- O’Tuathail, Geraoid. 1999. “Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and risk society”. *Journal of Strategic Studies* 22 (2-3): 107–124.
- Okunev, Igor. 2010. “Centripetal and Centrifugal Forces in Geopolitical Structure of the World”. Paper presented at IPSA RC 41 Conference “Connecting Geography to Politics: 21st Century Issues and Agendas”, Moscow, Russia, October 29–31.

- Paasi, A. (2003). "Region and Place: Regional Identity in Question". *Progress in Human Geography* 27 (4): 475–485.
- Parker, Geoffrey. 1998. "Not glass but diamond: An evaluation of the geopolitical world view of Saul B. Cohen". *Geopolitics* 3 (2): 113–124.
- Pred, Allan. 1984. "Place as Historically Contingent Process: Structuration and the Time-Geography of Becoming Places". *Annals of the Association of American Geographers* 74 (2): 279–297.
- Ratzel, Friedrich. 1969. "Laws of the Spatial Growth of States". In: *The Structure of Political Geography*, edited by Roger E. Kasperson and Julian V. Minghi, 17–28. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Ristić, Dušan, Dušan Marinković i Žolt Lazar. 2016. *Ogledi o regionalnom identitetu*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Schatzki, Theodor R. (1991). "Spatial Ontology and Explanation". *Annals of the Association of American Geographers* 81 (4): 650–670.
- Singer, David J. 1960. "International Conflict: Three Levels of Analysis". *World Politics* 12 (3): 453–461.
- Singer, David J. 1961. "The Level-of-Analysis Problem in International Relations". *World Politics* 14 (1): 77–92.
- Soja, Edward. 1971. *The Political Organization of Space*. Washington: Association of American Geographers.
- Sprout, Harold and Margaret Sprout. 1965. *The Ecological Perspective on Human Affairs*. Princeton: Princeton University Press.
- Spykman, Nicholas J. 1944. *Geography of Peace*. Boston: Harcourt.
- Spykman, Nicholas J. 2017. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. New York: Routledge.
- Spykman, Nicholas J. 1938. "Geography and Foreign Policy, I". *The American Political Science Review* 32 (1): 28–50.
- Staeheli, Lyn A. 2003. "Place". In: *A Companion to Political Geography*, edited by John Agnew, Katharyne Mitchell and Geraoid O' Tuathail, 158–170. Oxford: Blackwell Publishing.
- Starr, Harvey. 1991. "Joining political and geographic perspectives: Geopolitics and international relations". *International Interactions* 17 (1): 1–9.
- Starr, Harvey. 2013. *On Geopolitics: Space, Place and International Relations*. Boulder and London: Paradigm Publishers.

- Stepić, Milomir. 2016. *Geopolitika: teorije, ideje i koncepcije*. Beograd: Institut za političke studije.
- Taylor, Peter J. 2003. "Geopolitics, political geography and social science". In *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*, edited by Klaus Dodds and David Atkinson, 375–379. London and New York: Routledge.
- Temby, Owen. 2015. "What are levels of analysis and what do they contribute to international relations theory?". *Cambridge Review of International Affairs* 28 (4): 721–742.
- Tobler, Waldo R. 1970. "A Computer Movie Simulating Urban Growth in the Detroit Region". *Economic Geography* 46: 234–240.
- Trapara, Vladimir. 2020. „Ulazak u 'neomahanovski' svet: savremeno pomorsko rivalstvo Kine i Sjedinjenih Država“. *Međunarodni problemi* LXXII (1): 37–60.
- Tuan, Yi-Fu. 2001. *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tuan, Yi-Fu. 2013. *Landscapes of Fear*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Van Evera, Stephen. 1999. *Causes of War*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Vitlesej, Derwent. 1952. „Haushofer: Geopolitičari“. U: *Tvorci moderne strategije*, priredio Edvard Mid Erl, 411–436. Beograd: Vojno delo.
- Vuković, Nebojša i Željko Budimir. 2014. „Geoprostorni aspekti strategijske moći – klasične koncepcije“. U: *Međunarodna bezbednost: teorijski pristupi*, priredili Milan Lipovac i Dragan Živojinović, 315–336. Beograd: Akademska Knjiga.
- Vuković, Nebojša. 2020. „Da li nam je potrebna revizija ključnih geopolitičkih paradigmi?“. *Međunarodni problemi* LXXII (1): 15–36.
- Walt, Stephen. 1987. *The Origins of Alliances*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Waltz, N. Kenneth. 2001. *Man, the State and War: a theoretical analysis*. New York: Columbia University Press.
- Whittlesey, Derwent. 1951. "The Regional Concept and the Regional Method". In: *American Geography: Inventory and Prospect*, edited by

- Preston E. James and Clarence F. Jones, 19–69. Jaipur: Rawat Publications.
- Wigell, Mikkel and Antonio Vihma. 2016. "Geopolitics versus Geoeconomics: The Case of Russia's Geostrategy and its Effects on the EU". *International Affairs* 92 (3): 605–627.
- Wight, Colin. 2006. *Agents, Structures and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zorko, Marta and Dario Sršen. 2020. "From a critique to self-evolving (inter)discipline: Critical geopolitics vs. Popular geopolitics". *Međunarodni problemi* LXXII (1): 158–178.

GEOPOLITICAL APPROACH TO REGIONAL SECURITY

Abstract: Theoretically speaking, understanding regional security dynamics can be approached through the lenses of multiple theoretical frameworks. Somewhat paradoxically, geopolitical approaches are rarely listed as potential possibilities. This paradox is highlighted by the fact that, at first glance, regional security and geopolitics appear to be a perfect match. Because geopolitics highlights the spatial aspects when explaining interstate relations, research focusing on regions would go "hand in hand" with geopolitical approaches. The starting point of this paper is that geopolitical approaches, as theoretical foundations, could contribute to the study and understanding of regional security dynamics. Therefore, the paper will present two specific approaches that can serve as frameworks for the study of regional security: the geopolitical approach of Saul Bernard Cohen and the conception of place. This paper is structured starting from general towards more concrete considerations, beginning with the view of regions as the "fourth level of analysis". Then, the second part will focus on regions from a geopolitical perspective. Finally, the third part will be dedicated to presenting the aforementioned approaches.

Keywords: geopolitics, regions, regional security, geopolitical regions, place.